

DRÁMA A DÉLVIDÉKEN

Dráma. Magyarok és szerbek kollektív drámája a Délvidéken. Időkerete a háború, a magyar hadsereg bevonulása 1941 áprilisában az 1920-ban elcsatolt Bácskába, majd visszavonulásuk után a jugoszláv partizánok hatalomátvétele 1944 október–decemberében. Színhelye nyolc község. Néhány ezres települések, ahol szinte mindenki ismert mindenkit. Egymás mellett éltek magyarok, németek, szerbek, zsidók.

Az első hatalmváltás: a térség hozzácsatolása az új délszláv államhoz, szlávok betelepítése a magyar többségű gazdag községekbe, az erőszakos beavatkozás a magyarság számarányának rontására, nemzeti közösségük megtörésére is, majd az új állam jogszabályai a gazdasági erejük szétzilálására. Első felvonás. Magyarok tízezreibe kelt ez kétségbeesést, félelmet, és mind a régi, mind az új szomszédok iránti gyűlöletet. Olyanokkal szemben is, akikkel három generáció óta nem volt semmi bajuk. (Mert a korábbi, 48-as vagy még inkább a Rákóczi-idők nemzeti ellenségeskedései inkább csak mondákban, mintsem emlékekben éltek már...) És a hatalmváltás, ahogy évezredre nyúló ismeretünk szerint mindig is volt, felszínre hozta az emberekben a bosszúvágyat – kisebb-nagyobb –, vélt vagy valós sérelmek megtorlására találhattak bűnbakot. És színre hívta az emberek közül a galádságra, erőszakra hajlókat. Az új hatalom a maga igazolásához is kollektív nemzeti célpontokat talált a régi rendszer, az Osztrák–Magyar Monarchia két uralkodó nemzetségében: a magyarságban és a németségben, s köznapi szinten – településeken, templomokban – mozgósította is a helyi szerb indulatokat.

A második hatalmváltás 1941-ben következett, amikor a magyar hadsereg a Német Birodalom balkáni előrenyomulásának részhadműveleteként bevonult a Bácskába. Ekkor kezdődött a dráma második felvonása. Amikor a hatalmváltás ismét belemart a még alig elrendeződött helyi, új szomszédsági viszonyokba. A két évtizeddel ezelőtt érkezett új telepéseket kiközösítették – természetesen a rögtönzés rendetlenségével – a magyarság diadalünnepeivel, hálaadó istentiszteleteivel... Mindez a visszafoglalók forгатókönyvei szerint, de a helyiek kivitelezésében. És a hatalmváltás, ahogy ez évezredre nyúló ismereteink szerint mindig is volt, színre hozta az emberekből a bosszúvágyat, a sérelmek megtorlására a legyőzöttek bűnbakokká váltak. Ismeretes, hogy azokban az időkben az elmúlt két évtized uralkodó nemzetét, a szerbséget érték érzelmi megalázások, kezdődtek a tömeges feljelentések, több helyen tettelegességgel menő bántalmazások, és 1942 januárjában a többeszes tömeggyilkosság, az újvidéki razzia, amelynek zaklató híre az egész Délvidék szerbségét fokozottan a magyarság mint közösség ellen hangolta. A kulisszák mögött megjelentek az ellenállásra és a megtorlásra szerveződő, a magyarságot „fasiszta megszállóknak” bélyegző politikai csoportok. (És természetesen bevezetésre kerültek az új hatalom törvényei...)

A dráma harmadik felvonása 1944-ben következett. A Német Birodalom balkáni és szovjetunióbéli vereségei után a magyar hadsereg is kiürítette a Bácskát, a helyi magyarság és németség pedig itt marad a színen az új hatalom kényére-kedvére. És

a hatalomváltás – ahogy évezredre visszanyúló ismereteink szerint mindig is volt – színre hozta az emberekből a bosszúvágyat, a vélt vagy valós sérelmek megtorlására kiválasztotta a legyőzöttek közül a bűnbakokat. A helyiek csak jelentettek, de jöttek az új politikai hatalom előőrseként a garázdálkodó, részben a magukat partizánoknak mondó, részben a valós partizáncsoportok. Ám most már nem is csupán egyesek, hanem a politikai és etnikai kollektívumok, így a magyar és német férfilakosság tömeges likvidálásának programjával. Mindez néhány hónapig – a német–magyar csapatok kivonulásától az új közigazgatás megszervezéséig – tartott, de az új, berendezkedő kommunista hatalom csendes tudomásulvételével, sőt ösztönzésére. (Igaz, történtek néhány esetben jugoszláv felelősségre vonások, eljárások is.)

Amikor e könyv két fiatal szerzőjével múlt év nyarán Zentán, illetve Budapesten először beszéltünk az említett dokumentumokról, a készülő feldolgozásról, csak szakmai kérdésekről folyt az eszmecsere. Arról, hogy meg kellene mutatni: ez a délvidéki tömeggyilkosság-sorozat a világháború eddig fel nem tárt fejezetének, a kollektív bosszúállások sehol nem ismert és itt sem feltárt tényorsorozatának része. Valami egészen addig nem ismert százezres nagyságrendű, kollektív, ítélet nélküli, „népinek” nevezett bosszúállás. Az etnikai – magyarság, németiség, zsidóság –, illetve a politikai alapokon – polgári-királyi – végrehajtott tömeggyilkosságok egyedi esete, azaz egyszerű, jobbra ítélet nélküli agyonverése és agyonlövése. Európai méretekben páratlan történeti jelenség része a magyarság tragédiájának... Azután folyt a beszéd arról, hogy a dokumentumok, az egyéni sorsok – áldozatok sorsa –, a községtörténetek hogyan is kerülhetnek egyetlen kötetbe, miként szerveződhetnek azok „ideális” „mikrotörténelmi” monográfiává, amely bemutatja az emberi cselekvések indítékait, a történések hogyanját. De nem folyt a beszéd arról, hogy ebből a közlési műfajból egy olyan drámai sodrású olvasmányanyagot lehet teremteni, amilyent a két fiatal kolléga most elének tesz. Olvasni, újraolvasni, személyek sorsát keresgélni, összekötni családokat, Tisza-parti helyszíneket. És gondolkodni, töprengeni...

Kezdődik a könyv a száraz, levéltárosi kötelező gyakorlattal, a közölt dokumentumok provenienciájának, eredetének bemutatásával. Ahogy ez szakszerű. Ez esetben mintaszerű. Azután folytatódik tizenhat áldozat egyéni sorsának leírásával: a feljelentések indítékainak felsorolásával, hogy a pap tedeumot mondott a magyarok bevonulásakor, hogy egy másik helyi közszereplő megsértette, bocskorosoknak nevezte a szerbeket, hogy mindezt persze jobbra csak hallomásból értesülve mondják, vagy hogy a feljelentésnek csak annyi a bizonyítható alapja, hogy a jelentő szerb egy másik mészárosnak, a magyar mészárosnak a vetélytársa volt, s másnap maga is bánta már a feladást, de akkor már késő volt, s napokig folyt az ütlegetés, a kínzás, miközben a falubéli családok hordták a foglyok számára az ételmet; gyermekeik látták a vérző vagy már mozdulni sem képes összevert apákat. Indulatok nélküli leírások – noha a tizenöt áldozat közül az egyik a könyv egyik szerzőjének a nagyapja –, a kínzási módszerek felsorolása (a hírhedt bőrhasogatások, a nyílt sebbe só és paprika szórása), s mindez céltalanul: a gyilkosok semmit sem akartak megtudni, nem is volt személyi megbosszulnivalójuk, hiszen csak idejöttek, politikailag felheccelt és elszabadított emberek voltak. Mert emberek voltak – kinézetre legalábbis –, ahogy évezredre visszanyúló ismereteinkben újra és újra megjelennek ezek az égő szemmel politikai

– fizikai és szellemi – pogromokban magukat kiélő, elszabaduló embertársak, akik az ideológiai, politikai vagy vallási „hit” követőiként vetkőznek ki az emberi fajt megtartó szokásrendekből... Indulatok nélküli leírások, jelzők nélküli megnevezések. Amelyek az olvasókban ma jobban felkorbácsolják az érzelmeket, mint a minősítő – akár jogos – siralmak, akár a bűnösökre hulló szidalmak.

Nem tudni, szándékos vagy akaratlan a drámai szerkesztés, de remek írói-szerkesztői teljesítmény is. Az egyéni sorsok után következnek a közlés legszenytelenebb eszközei, a dokumentumok. Miközben rájegyezzük a lapszélre, mily könnyű is embereket bemocskolni, hallomásokat, félértésüléseket vagy félszeg – eddig elnyomott – indulatokat követve lefaszítáznivalakit, hozzáírjuk: ma lehazaárulózni, meghurcolni, s isten tudja, utána milyen lelkiismerettel – mert az is kellett, hogy a szereplőknek, akár a jelentőknek, akár a felbujtóknak legyen, talán még véresre ütlegelőknak, az ismeretlen férfiakat a folyóba lövőknek is... talán... – vigasztalták, igazolták magukat maguknak évtizedeken át a jelentések vagy a gyilkosságok után? Vagy olyan ember-típus ez, amelyiknek erre nincs is szüksége? Talán...

Forró Lajos és Molnár Tibor könyvét mindenkinek olvasni ajánljuk itt, a Kárpát-medencében. Kitűnő, izgalmas olvasmány, kifogástalan történelemidézés, de egyben emberségünkről, Kárpát-medencei jövőnkéről szóló elgondolkodtató szellemi dokumentum is. Egy korosztály programja is lehet: így lehet a mi Kárpát-medencei múltunkat bevallani, bemutatni, hallottainkat tisztességgel elbúcsúztatni, s utána majd a megbékélés kegyelmi állapotát megérni. Talán...

És még valamit. Jóleső érzés, hogy egy két évvel ezelőtt kelt kezdeményezés, a szerb–magyar második világháborús közös történelem megvitatása és az 1944–45. évi tömeggyilkosságok programszerű kutatásának javaslata újabb eredményt nyugtázhat. Nem csak azért, mert a szerzők egyike – a szerb–magyar vegyes bizottság magyar tagozatának aktív és érdemes tagja – többször hangsúlyozta előttünk, mennyire segítette őt kutatásaiban, hogy a bizottság elérte a szerbiai kutatási feltételek javulását. Nem csak azért, mert a kötet egy világos és a szerzők meghatározta kutatási program része: mélyfúrásokkal végre számot vetni, mit is tudunk a múlttól tényszerűen elmondani. De azért is, mert mutatja annak a tudományosan képzett kutatói csapatnak az indulását, amelytől nyugodtan elvárhatjuk a közös múlt legvéresebb eseménysorozatának, tragédiáinak megbízható feltárását. Akiknek bensőjében együtt az érzelem és az értelem.

2012. november 9.

Glatz Ferenc

